

Alina Wnuk

GATUNKI WYSOKIE W GIMNAZJALNYM NAUCZANIU JĘZYKA POLSKIEGO

W gimnazjalnej dydaktyce polonistycznej realizujemy *Podstawę programową języka polskiego dla gimnazjów*¹, a także konkretny autorski program nauczania² i odpowiadające mu podręczniki do kształcenia literackiego i kulturalnego³.

Interesujące wydaje się zbadanie recepcji gatunków wysokich wśród uczniów gimnazjum, czyli próba odpowiedzi na następujące pytania: czy uczniowie potrafią rozpoznać cechy gatunków wysokich, jak odbierają poszczególne ich rodzaje, czy znajomość gatunków wysokich pomaga gimnazjalistom w odbiorze utworów literackich oraz czy przykłady utworów literackich omawianych w klasach I–III ułatwiają zrozumienie cech gatunków wysokich?

1. Pojęcie gatunku wysokiego

Podział na gatunki wysokie i niskie sięga czasów starożytnej Grecji.

W *Poetyce* Arystotelesa pojawiła się pierwsza klasyfikacja rodzajowa i gatunkowa. Tragedia i epepeja stanowiły tam najważniejsze typy poezji. Liryka nie miała jasno sprecyzowanego miejsca, chociaż istniała ogromna różnorodność form wypowiedzi lirycznej, do wykonywania z muzyką lub wyłącznie do recytacji. Dalszy rozwój gatunków lirycznych polegał głównie na usamodzielnieniu się tekstu i wyodrębnieniu się podmiotu lirycznego.

¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 15 lutego 1999 w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego (Dz. U. nr 14 z dn. 23 lutego 1999, poz. 129, z późn. zmianami).

² Autorka artykułu pracuje z *Programem nauczania – Język polski dla klas 1–3 „Świat w słowach i obrazach”*, Warszawa 1999.

³ W artykule odwołano się do podręcznika W. Bobińskiego (*Świat w słowach i obrazach 2. Podręcznik do kształcenia literackiego i kulturowego dla klasy pierwszej (drugiej, trzeciej) gimnazjum*, Warszawa 2002).

Tragedia (gatunek dramatyczny) i epopeja (gatunek epicki, reprezentowany przez epos homerycki), należały od początku swego powstania do gatunków wysokich. Decydowały o tym kryteria tematyczne, stylistyczne i kompozycyjne. Pierwszym był kult bogów, bohaterowie historyczni, ważne zagadnienia polityczne, filozoficzne i religijne, drugim – uroczysty i podniosły styl, z zastosowaniem licznych środków artystycznych, trzecim zaś to, że były one utworami dłuższymi, w których obowiązywały określone zasady budowy świata przedstawionego.

Z tradycji antycznej wyrosła tragedia szekspirowska, dramat romantyczny i modernistyczny, które jednak w sposób zdecydowany różniły się od starożytnej tragedii greckiej. Z eposu homeryckiego wzięły swój początek średniowieczny epos rycerski i epopeja narodowa. Starożytnymi gatunkami epickimi były również bajka oraz satyra, tak chętnie uprawiana przez rzymskich poetów.

Starożytna genologia zalicza do lirycznych gatunków wysokich: hymn, pieśń, odę, elegię, tren. Większość modeli liryki antycznej przedostała się do literatury polskiej za pośrednictwem literatury włoskiej, głównie w XVI w. Zaliczamy do nich sonet – gatunek bez wątpienia liryczny oraz balladę, która bardzo mocno odeszła od liryki, ale elementy liryczne odgrywały w niej zawsze bardzo istotną rolę⁴.

2. Przykłady gatunków wysokich w gimnazjalnym nauczaniu języka polskiego

Podstawa programowa języka polskiego dla gimnazjów oraz autorskie programy nauczania i podręczniki do kształcenia literackiego w klasach I–III gimnazjum uwzględniają gatunki wysokie.

Podręcznik Witolda Bobińskiego definiuje poszczególne gatunki oraz podaje ich egzemplifikację. Sądzić należy, że autor dobrał teksty jak najbardziej reprezentatywne dla poszczególnych gatunków wysokich. Występują tu: pieśni, hymny, treny (J. Kochanowskiego), bajki (I. Krasickiego i A. Mickiewicza), ballady (A. Mickiewicza i B. Leśmiana), sonety (J. A. Morsztyna i A. Mickiewicza); literaturę starożytną reprezentują ody Horacego, fragmenty *Odysei* Homera, literaturę średniowieczną – *Pieśń o Rolandzie* i *O Królu Arturze i Rycerzach Okrągłego Stołu*; zaś dramat fragmenty *Romea i Julii* W. Szekspira, *Balladyny* J. Słowackiego i *Wesela* St. Wyspiańskiego. Takim utworom, jak: *Antygona* Sofoklesa, *Dziady* cz. II i *Pan Tadeusz* A. Mickiewicza towarzyszy w podręcznikach obudowa metodyczna,

⁴ Por. E. Miodońska-Brookes, A. Kulawik, M. Tatar, *Zarys poetyki*, Warszawa 1980.

czyli pytania i polecenia, ułatwiające omówienie utworu. Zauważa się, że w podręczniku do klasy I brakuje tekstów *Pieśni* Franciszka Karpińskiego, wymienionych do realizacji w programie nauczania, co stanowi pewną uciążliwość dla uczniów, nie umieszczono również wybranych fragmentów *Dziadów* i *Pana Tadeusza*⁵. Autor wychodził zapewne z założenia, że dzieła Adama Mickiewicza są utworami ogólnie dostępnymi, dlatego dotarcie do tych lektur nie powinno sprawić uczniom trudności. Postawiono na samodzielność i aktywność młodzieży.

Niezwykle cenne w podręcznikach Witolda Bobińskiego są pytania, na podstawie których uczeń sam może podać cechy danego gatunku wysokiego. Przydatny okazuje się także występujący na końcu przystępnie opracowany słowniczek terminów literackich, z którego korzystają nauczyciele i uczniowie.

3. Wyniki ankiety na temat recepcji gatunków wysokich

W celu uzyskania odpowiedzi na temat recepcji gatunków wysokich wśród młodzieży gimnazjalnej przeprowadziliśmy badanie ankietowe. Uczestniczyli w nim uczniowie trzeciej klasy gimnazjum⁶. Ankieta zawierała 11 pytań (Załącznik 1). 73% badanych odpowiedziało, że spośród gatunków wysokich najbardziej lubi dramat romantyczny i bajkę; 67% wybrało tragedię antyczną; 27% hymn; 20% pieśń, tren i balladę; 13% epopeję narodową; 7% epos homerycki i sonet. 93% gimnazjalistów stwierdziło, że częściowo umiałoby podać cechy gatunków literackich wymienionych w punkcie 1. Ostatecznie 13% ankietowanych podało cechy dramatu romantycznego, a 7% bajki i hymnu; 73% nie podało cech żadnego gatunku. 53% badanych odpowiedziało, że średnio lubi czytać pieśni Jana Kochanowskiego; 7%, że lubi, a 40%, że nie lubi czytać tych utworów. 27% uczniów uzasadniło, dlaczego lubi czytać pieśni Jana Kochanowskiego: „są ciekawe, mądre, interesujące, poeta przedstawił w nich część swojej duszy”.

Najbardziej podobały się uczniom następujące utwory:

Romeo i Julia (ten tytuł podało 73% uczniów), *Antygona* (60%), *Pan Tadeusz*, *Serce roście*, *O Królu Arturze...* (33%), *Elegia o...* (*chłopcu polskim*) (20%), *Ody* Horacego, *Treny*, *Pieśń o Rolandzie* (13%), *Dziady* cz. II, *Czapla*, *ryby i rak*, *Hymn* [„Smutno mi, Boże”] (7%).

⁵ Dla porównania podręcznik dla klasy I M. Nagajowej (*Świat w słowach i obrazach. Podręcznik do kształcenia literackiego i kulturowego dla klasy pierwszej gimnazjum*, Warszawa 1999), zawiera wszystkie te utwory, których brakuje w książce W. Bobińskiego, czyli fragmenty *Dziadów* cz. II, *Pana Tadeusza* i *Pieśni* F. Karpińskiego.

⁶ Ankietę przeprowadzono wśród uczniów trzeciej klasy Publicznego Gimnazjum nr 27 w Łodzi.

27% badanych uzasadniło wybór *Romea i Julii* w następujący sposób: „miłość jest pięknym uczuciem, lubię czytać o miłości, piękny styl, niezwykle losy bohaterów”. 20% wybrało *Antygone*, ponieważ jest: „ciekawa, opowiada o starożytności, krótka, tragiczna”. 7% *Pana Tadeusza*, bo „są rymy, jest zabawny”; również 7% uczniów wybrało opowieść *O Królu Arturze...*, gdyż „opowiada o rycerzach”.

53% uczniów z balladami Adama Mickiewicza spotkało się po raz pierwszy w szkole podstawowej, 27% w gimnazjum, 20% zanim rozpoczęło naukę w szkole.

33% badanych lubi czytać bajki I. Krasickiego, bo „są humorystyczne, zabawne, posiadają morał”, 47% – ponieważ są „zrozumiałe, ciekawe, interesujące”, 7% – gdyż są krótkie.

73% uczniów uważa, że w poznaniu gatunku literackiego najbardziej pomaga im słowne wyjaśnienie nauczyciela; 47% – że notatka w zeszycie przedmiotowym, a 7% – informacja w słowniczku terminów literackich. 47% sądzi, iż wiedza na temat danego gatunku literackiego ułatwia lepsze zrozumienie utworu, 47%, że częściowo, a 7% twierdzi, że nie pomaga.

Na podstawie wyników ankiety należy stwierdzić, że uczniowie rozpoznają nazwy gatunków wysokich. Najbliższy jest im dramat romantyczny, bajka, tragedia antyczna, hymn. Mają jednak trudności z podaniem cech poszczególnych gatunków literackich, np. dramatu romantycznego, bajki czy hymnu. Lubią czytać bajki Ignacego Krasickiego – 73%, natomiast pieśni Jana Kochanowskiego chętnie czyta tylko 7%, a 40% nie ma ochoty na czytanie utworów poety.

Uczniowie klasy trzeciej gimnazjum zdecydowanie potwierdzili, że wiedza na temat danego gatunku wysokiego ułatwia lepsze zrozumienie utworów literackich. Zwrócili także uwagę na fakt, że najbardziej pomaga im słowne wyjaśnienie nauczyciela na temat poznanego gatunku literackiego i notatka w zeszycie przedmiotowym. Z niektórymi utworami uczniowie zetknęli się po raz pierwszy stosunkowo wcześniej, bo jeszcze przed pójściem do szkoły, np. z balladami Adama Mickiewicza. Wiele utworów bardzo podoba się młodzieży, np. tragedia W. Szekspira, *Romeo i Julia*, *Antygona* Sofoklesa, *Pan Tadeusz* A. Mickiewicza, opowieść *O Królu Arturze...* 60% uczniów potrafiło dość dobrze uzasadnić wybór najładniejszego utworu, podając jednocześnie także cechy gatunku.

Można stwierdzić, że uczniowie mają pewne trudności w rozpoznawaniu cech gatunków wysokich, choć dobór utworów literackich w omawianym programie nauczania jest trafny i ułatwia uczniom zrozumienie cech gatunkowych. Badania potwierdziły, że kształtowanie pojęć teoretycznoliterackich nie jest łatwe i wymaga odpowiedniego wyjaśnienia oraz prezentacji przez nauczyciela.

**Załącznik 1. Ankieta dla uczniów trzeciej klasy gimnazjum
na temat gatunków wysokich w literaturze**

1. Które spośród podanych gatunków literackich lubisz najbardziej? Podkreśl co najmniej trzy.
hymn, epos homerycki, tragedia antyczna, sonet, bajka, dramat romantyczny, pieśń, tren, epopeja narodowa, ballada
2. Czy umiałbyś podać cechy gatunków literackich, podkreślonych przez siebie w punkcie 1?
 - a) tak
 - b) częściowo
 - c) nie
3. Czy mógłbyś sformułować cechy jednego z gatunków podkreślonych w punkcie 1?
4. Czy chętnie czytasz pieśni Jana Kochanowskiego?
 - a) tak
 - b) średnio
 - c) nie
5. Jeżeli tak, to krótko uzasadnij, dlaczego?
6. Najbardziej podobały mi się takie utwory, jak (podkreśl co najmniej trzy):
Pan Tadeusz, Antygona, Treny, Pieśń o Rolandzie, Romeo i Julia, Romantyczność, Serce roście, Hymn („Smutno mi, Boże”), O Królu Arturze..., Ody Horacego, Dziady cz. II, Czapla, ryby i rak, Elegia o... (chłopcu polskim).
7. Uzasadnij krótko wybór utworu zajmującego pierwsze miejsce w Twoim „rankingu”.
8. Z balladami Adama Mickiewicza po raz pierwszy zetknąłem się:
 - a) w domu zanim poznałem je w szkole
 - b) w szkole podstawowej
 - c) w gimnazjum
 - d) w bibliotece
9. Lubię czytać bajki Ignacego Krasickiego, ponieważ:
10. W poznaniu gatunku literackiego najbardziej pomaga mi (możesz podkreślić więcej niż jedną odpowiedź):
 - a) przeczytanie informacji w słowniczku terminów literackich
 - b) słowne wyjaśnienie nauczyciela na lekcji
 - c) notatka w zeszycie przedmiotowym

11. Czy wiedza na temat danego gatunku literackiego ułatwia Ci lepsze zrozumienie utworu?
- a) tak
 - b) częściowo
 - c) nie

Alina Wnuk

HOHE LITERARISCHE FORMEN IM GYMNASIALPOLNISCHUNTERRICHT

(Zusammenfassug)

Die Abhandlung betrifft eine Aneignung von literarischen Formen unter den Schülern des Gymnasiums. Am Anfang des Textes erklärt der Verfasser der Begriff der hohen literarischen Form, seit den Altertumszeiten. Dann gibt er die Beispiele der hohen literarischen Formen im Gymnasialpolnischunterricht an sowie die Titeln der Werken, die diese Formen vorstellen. Weiter bespricht er die Ergebnisse einer Umfrage, die die Aneignung der hohen literarischen Formen betrifft. Die Umfrage wurde unter den Schülern der dritten Klasse des Öffentlichen Gymnasiums Nr 27 in Lodz durchgeführt. In der Zusammenfassung stellt er Schlußfolgerungen zum Thema der Aneignung von literarischen Formen, in Anlehnung an die Erfahrung des Polnischlehrers und die Ergebnisse der Umfrage.